

LITTERATUR

EN BOK OM UPPLAND

MARIKA STIERNSTEDT, *Riksäppet*. Wahlström & Widstrand. 285 s. Pris 12: 50.

Det är gott om landskapsböcker av olika slag från snustorra topografiska skildringar till romantiska skaldeutgjutelser. Det finns också en landskapsskildring som på ett levande sätt ger landskapet som fond för människorna. Hit hör den landskapsserie, vari Marika Stiernstedt fått uppdraget att teckna Uppland. Författarinnan har blygsamt påpekat att det blivit inte en bok *om* Uppland utan i stället *från* Uppland. Glimtar och minnesbilder, aktuella upplevelser och historiska fakta flätar hon samman till en ärekrans åt det landskap som steg »sist ur havet och först fram i rikets historias ljus, statsbildande före något annat».

Inledningskapitlet ger i stora svep karakteriseringen av landskapet, allt från den tid havet spolade över de nuvarande vetefälten och drakskeppen gungade stolta fram över de nutida slätterna. Och slätterna, de äro lika havet, de inbjuda både till rörlighet och ro. I allt finner förf. sin diagnos rätt ställd: »drag av outhärlig ungdomlighet och åldrig erfarenhets jämvikt i inbördes harmoni».

»Inte bara Rom har rätt till benämningen Urbs aeterna.» Så slutar Marika Stiernstedt sitt kapitel om Uppsala. Detta roliga och suggestiva kapitel heter »Kärnhuset» och man undrar först om det skall vara en vits. Hon menar givetvis riksäpplets kärnhus, men ordets betydelse är vidare. Utan tvivel är detta avsnitt av boken det bästa. Den ypperliga lokalfärg och det stämningsmåleri som här presteras sammanhänger sannolikt intimt med författarinnans egna barndomsminnen, som utgöra en stor beståndsdel i hennes skildring. Där skymtar kända personligheter såsom Wennerberg, Fröding och Ellen Key, många andra att förtiga, här serveras historiska uppgifter om hus och stadskvarter på ett elegant och spirituellt kåserande sätt, utan något avkall på historisk trovärdighet. Den personhistoriskt intresserade finner också i det välskrivna avsnittet om Uppsala kyrkogård många anknytningspunkter. Hon har där sökt reda på kända eller mindre kända personer jordade här och har i snabba skisser tecknat deras livsöden.

»Om mera materiella ting» heter nästa kapitel, vars spelöppning är en livfull målning av distingsmarknaden i Marika Stiernstedts barndom. Skrock och sägner, både kloka gubbar och tomtebissar hör hemma här. Mat och dryck under marknadsdagarna får också en saklig beskrivning.

»Vi bönder, sa' greven» är mottot för kapitlet »Och något om människor». De uppländska befolkningsfrågorna och den sociala skiktningen i landskapet får där sin utredning. Som alltid i denna landskapsbok äro de konkreta fallen de bäst skildrade — så också här. Många av de »folkproblem» som förf. drar fram är intressanta nog men bli inte riktigt övertygande förrän hon kommer på en »hemherrgårds» mark. Det är den gamla släktgården Risberga i Knivsta s:n som hon använder till operationsbasis på sina strövtåg till bondgårdar och statarstugor.

Historiska perspektiv upprullas i »Ofred över Upland». Det blir till en ganska brett lagd krönika över ryssanfall och karolineröden, där också lätt tangeras Karl XII:s död vid Fredrikshald. Kapitlet slutar dock som rena idyllen, med korta glimtar ur Upplands regementes historia, där Marika Stiernstedts fader var överste.

En lyrisk och idyllisk stämning ligger också över skärgårdskapitlet »Från öarna». Man saknar dock där måhända den mustighet och kraft som skildringen av skärgårdsliv ovillkorligen bör inrymma. Visserligen upplever man något av den bistra kargheten därute i havsbandet med sjöfågelskytte och alfågelstreck, men till samma målände och djärva åskådlighet som t. ex. i Uppsalaavsnittet når författarinnan här inte. Däremot är sista kapitlet i »Riksäppet», »Resa till Norre Stapen», skrivet med större mått av upplevd kraft. Färden går över den rofyllda idyllen Öregrund, över norra Upplands bruk för att landa längst ute vid den yttersta utposten i Ålands hav. »Vi gick ända ner till strandkanten, ja, det var bara rullsten och havtorn, inte en snäcka, ingen tång, inte ett gräs. Som en vit prick i solljuset över vattnet, långt ute, Björns fyr — eljes bara havet, grått och ödsligt, inte ett skär, inte en kobbe med litet ris. Detta var Norre Stapen. Nu var jag där och sedan kommer man inte längre, inte i Uppland.»

Fullt av livlig omväxling, laddat av reseminnen, aktuella problem och reflexioner, profiler av människor från lärda professorer till fiskargubbar på karga kobbar, växer »Riksäppet» fram och får sin rundning. Spirituellt, ibland okynligt retsam, ibland lätt sentimental med en hälsosom ironi som klangbotten, fogar Marika Stiernstedt klyfta till klyfta i äppet. Man kan här givetvis invända att många ting är för landskapsbeskrivningen rätt irrelevanta — men dessa landskapsböcker *få* vara personliga. De asso-

ciationer som därigenom byggts upp har många gånger gjort kon-
turen skarpare kring framställda händelser och ting. Om denna
välskrivna och inspirerade Upplandsbok kan man citera just de
rader, varmed förf. karakteriserar upplandsslätterna: »Bildföljdens
på en gång snabba växling och böljande mjukhet tvingar ens sinne
till på en gång rörlighet och ro.»

Marita Lindgren-Fridell.

FRÅN UPPLÄNDSKA BYGDER

Uppländskt. Valda uppsatser ur Upsala Nya Tidnings
julnummer, utgivna till tidningens 50-årsjubileum 1940.

Med anledning av sitt 50-årsjubileum har Upsala Nya Tidning
i bokform utgivit några av de kulturhistoriska artiklar, som varit
införda i tidningens julnummer. Det förträffliga uppslaget har
genomförts på ett tilltalande sätt och »Uppländskt» har blivit en
värdig minnesskrift över tidningens i många avseenden ambitiösa
verksamhet. U. N. T:s julnummer ha allt ifrån sin första årgång
1905 intagit en rangplats bland liknande tryckalster tack vare re-
daktionens högställda fordringar och de goda förbindelser den
ständigt haft med landskapets och universitetets ledande krafter
inom såväl natur- och kulturforskning som i folkbildningsarbetet.
Vetenskapsmän äro emellertid nu i regel inga journalister och
faran fanns väl att en tidning, där lärda herrar själva skulle fram-
lägga nya upptäckter och aktuella forskningsresultat, kunde ha
blivit en både tråkig och hårdsmält läsning för en större allmän-
het. Men det blev den inte för upplänningarna, därför att redak-
tionen visste hur deras intresse skulle vinnas och väckas. Uppländsk
natur och historia, sed och tro såsom de möta oss i sägen
och verklighet har varit det ständiga och alltid nya huvudtemat
för denna kulturhistoriska jultidning och att den verkligen blivit
läst med behållning landskapet runt, kan den vittna om, som själv
erfarit hur upplänningar gärna på tal om sin hembygds gamla
minnen andraga något uttalande i en eller annan artikel ur »jul-
numre».

Under årtiondenas lopp ha i dessa julnummer publicerats myc-
ket av bestående värde och det är därför en glädje att nu ha fått
åtminstone ett urval därav i en mera lättillgänglig form. Låt oss
hoppas att U. N. T. redan innan den nästa gång kan fira något
större jubileum finner möjlighet att berika upplandslitteraturen
med flera häften av samma art. Till ett sådant andra häfte är det

en sak man skulle vilja önska sig: ett generalregister över alla de utkomna julnumrens artiklar.

Av de till jubileumsskriften utvalda bidragen ha redaktörerna, chefredaktör Axel Johansson och intendent Nils Ålenius, samt Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B., som svarar för tryckning och distribuering, åstadkommit en trevlig och omväxlande hembygdsbok. Artiklarna ha inordnats i en naturlig kronologisk följd, börjande med A. G. Högboms geologiskt-geografiska studie »Kring Slottsbacken och Tunåsen» och slutande i vår egen tid med Olle Thunmans skildring av »En uppländsk utpost» i den yttersta skärgården. De alltid välskrivna och ibland stilistiskt verkligt mästerligt utformade bidragen ha här kommit väl till sin rätt och behandla alla så fristående och ständigt aktuella sidor av uppländskt liv, att man gärna glömmet det faktum att bokens olika kapitel tillkommit under en period av 30 år.

Till illustrationerna äro, med endast något undantag, de gamla klichéerna använda. Trots att dessa sålunda ej alltid riktigt lämpat sig för det nu använda, bättre papperet är det allra största flertalet bilder anmärkningsvärt bra och Olle Thunmans teckningar, liksom hans här och där infogade dikter, bidra på ett förnämligt sätt också till kunskapen om uppländsk livsglädje och skaparkraft.

G. Arwidsson.

STOCKHOLMSTRAKTENS ÄLDRE FOLKLIGA BEBYGGELSE

SIGURD ERIXON, *Den äldre folkliga bebyggelsen i Stockholmstrakten*. Utg. av Rådet till skydd för Stockholms skönhet.

Professor Sigurd Erixon är vår främste kännare av svenska allmogebyggnader och den undersökning av den hotade äldre bebyggelsen runt huvudstaden som igångsatts av Stockholms skönhetsråd kunde inte ha lagts i bättre händer än hans. Man får här en ganska brett lagd skildring av den äldre bebyggelsen, inte bara i byarna, utan också på torp och andra småställen, värdshus etc.; t. o. m. sommarnöjen och villor av äldre typer äro medtagna. I särskilda kapitel behandlas säteribildningen och den sociala och funktionella omvandlingen av bebyggelsen. Så följa några systematiska översikter, bl. a. över de under 1800-talet brukade typerna av bostadshus och av byggnadssättet.

I Uppland beröras framför allt Bromma, Solna och Spånga socknar av undersökningen. Den har emellertid intresse för nästan hela södra Uppland: de etnologiska problem som förf. här behandlar stöter man på så snart man sysslar med Mälardalens bebyggelse.

Undersökningen har också och inte minst betydelse som förebildlig skildring av äldre bebyggelse överhuvud taget: arbetsmetod och metodik vid dylika undersökningar får man här lära sig grundligare än i någon annan bok om svensk allmogebbyggelse.

N. Å.

OM SIGTUNA, 1000-TALETS STAD

ERIK FLODERUS, *Sigtuna*, Sveriges äldsta medeltidsstad. Gebers. 160 sid. Pris kr. 5: 50.

Det har varit fullt i sin ordning att den gamla staden Sigtuna alltsedan 1600-talet, då svensk topografisk forskning börjar, intresserat arkeologerna och historikerna. Namnet Sigtuna förekommer tidigt i svensk hävd och att staden i gammal tid upplevt en storhet vittna ju de åldriga kyrkoruinerna om. Sigtunaforskningens grundläggare kan sägas vara kyrkoherden och antikvarien Martin Aschaneus, härstammande från Aske i Håtuna, som på 1600-talet gjorde en utförlig antikvarisk beskrivning av staden; det var dock först 1925 som denna berättelse kunde befordras till trycket, för övrigt i Upplands fornminnesförenings tidskrift.

I modern tid är det Olof Palme som får ses som Sigtunaforskningens nye grundare. Palme slog resolut ner sina bopålar i Sigtunaidyllen 1910 och började framgångsrikt gräva i jorden och forska i de litterära källorna. Tyvärr blev detta så gott påbörjade arbete avbrutet; Palme stupade som frivillig i Finland 1918. Sedermera upptogs arbetet av Otto Janse och det var som medhjälpare och assistent till honom som Erik Floderus, numera antikvarie i Riksantikvarieämbetet, kom att länka in sina studier på Sigtuna. Det kan här också vara på sin plats att nämna namnen på de på olika områden framstående forskare, som ägnat sina krafter åt Sigtunas problem: Otto von Friesen (runorna), Gustaf Hallström (fornlämningarna), Bengt Thordeman, Adolf Schüch och Gunnar Bolin (stadens uppkomst) samt Emil Eckhoff, Johnny Roosval, Henrik Cornell, Thordeman och Erik Lundberg (kyrkorna).

Alla dessa namn vittna om att omfattande undersökningar i Sigtuna gjorts. Visserligen har det utgivits ett antal beskrivningar

över dessa, men någon mera utförlig översikt har tidigare icke funnits. Den luckan har nu fyllts av Erik Floderus i och med hans nya bok *Sigtuna, Sveriges äldsta medeltidsstad*. Här får man en förträfflig överblick över forskningarna och forskningsresultaten. Staden växer fram för ens inre syn på ett mycket påtagligt och levande sätt. Omkring år 1000 bör den ha grundats av Olof Skötkonung och sin storhetstid upplever den de första 150 å 200 åren, främst kanske därav att hit förlades missionscentrumet i Svea rike. Sigtuna hade ju också tagit arv efter Birka och utvecklade sig snart till en blomstrande handelsstad. Alltjämt under 1200-talet spelade Sigtuna en ej oväsentlig roll; 1215 hade man planer på att åter förflytta stiftssätet från Uppsala till Sigtuna, vilket dock icke blev av, och omkring 1240 grundades i den lilla Mälärstaden ett av vårt lands mest betydande dominikankloster. Det är omkring detta som staden lever fram under hela medeltiden för att under nya tiden sjunka ner till ett byartat samhälle. Först i våra dagar har Sigtunas renässans inträtt och icke minst för den ungdom, som nu har sin varelse i staden och gör den till den eviga ungdomens stad n:r 2, kommer Sigtunakännaren Floderus utmärkta vägledning att bli till mycken nytta och glädje.

N. S.

UPPSALA DOMKYRKA UNDER 1700-TALET

AUG. HAHR och N. J. SÖDERBERG, *Uppsala domkyrka under 1700-talets första hälft*. Särtryck ur Kyrkohistorisk årsskrift 1940.

Till det nyttigaste och nödvändigaste, som skrivits om Uppsala domkyrka, hör utan tvivel förre domkyrkosysslomannen N. J. Söderbergs undersökningar. Det är domkyrkans öden och ombyggnader i nyare tid han främst ägnat sitt intresse, och hans utomordentligt samvetsgranna framställning därav, belyst av otaliga utdrag ur arkivalier, har lagt en bärkraftig grund för all kommande forskning på detta område. Det är därför med största glädje man mottager ytterligare ett bidrag av hans hand, som nu utgivits posthumt: *Uppsala domkyrka under 1700-talets första hälft* (särtryck ur Kyrkohistorisk årsskrift 1940). Detta lilla häftes värde ökas än mer genom att även prof. em. August Hahr medarbetat i detsamma; han lämnar där dels en kort sammanfattning av Söderbergs tidigare publicerade forskningar rörande reparationerna

på domkyrkan omedelbart efter branden 1702, dels en utredning av de Hårlemanska huvarnas tillkomsthistoria och av deras konstvetenskapliga ställning.

Söderbergs bidrag till häftet utgöres av en skildring av de byggnads- och inredningsarbeten med mer permanent syftning, som vidtogos sedan de första och nödvändigaste reparationerna efter branden slutförts. Penningtillgången var ytterst knapp, särskilt under 1710-talet med dess pågående storkrig. Det är betecknande, att medan den praktfulla Prechtska predikstol, som änkedrottning Hedvig Eleonora skänkte, beställdes 1707, alltså före den olyckliga vändningen i kriget, så tillkom en ny altaruppsats — också den av Precht, nu uppställd i Gustaf Vasa-kyrkan i Stockholm — först i senare delen av 1720-talet. Knappa penningmedel visade sig dock som bekant i detta fall icke vara något hinder för en konstnärligt fullödig lösning av restaureringsfrågan. Trösterikt även för vår tid!

Vad man får ett starkt intryck av genom föreliggande häfte, är dels den betydelse Tessin hade för utformandet av 1700-talets domkyrka, dels samspelet mellan denna Tessinska, horisontalbetonade domkyrka och den omgivande bebyggelsen. Man erinrar sig t. ex. den allbekanta vackra bilden av kyrkan sedd tvärs över kvarnfallet, »den av Tessin modifierade domkyrkan, som i lugnt vilande majestät höjde sig över den omgivande byggnadskransen», som Hahr uttrycker saken. Att ha i viss mån brutit detta samband hör till den Zettervallska restaureringens syndabörda.

Man läser också med nöje om de Hårlemanska huvarna, bl. a. om deras starka inflytande på vår lantliga kyrkobyggnadskonst. Detta ursprungligen italienska inslag blev genom den lyckliga introduktionen så acklimatiserat i Mälardalens län, att tornet med lanterninhuv numera förefaller oss som »ett gammalt välbekant kärt inslag i det svenska kulturlandskapet.»

I. W. L.

KATARINA JAGELLONICA OCH VASARENÄSSANSEN

AUGUST HAHR, *Drottning Katarina Jagellonica och Vasarenässansen*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 34: 1. Uppsala 1940.

Det är kanske förklarligt att en Vasaarkitekturhistoriker helst dröjer vid Johan III:s namn. Konung Johan är vår störste byggherre under den i vår konsthistoria så viktiga Vasaepoken. Han

omfattade byggnadsverksamheten med verklig lidelse och torde ofta ha satt sin personliga prägel på de statliga byggnadsföretagen i både Sverige och Finland. Icke minst gällde detta för de slott som tillkommo eller ombyggdes i renässansens anda inom landskapet Uppland, bl. a. Uppsala slott och Svartsjö slott, ja, dit kunna vi ju också räkna det främsta i riket, Stockholms slott.

Prof. Aug. Hahr spårar i Johan III:s byggnadsföretag en arkitektur, som hämtar sin stil icke direkt från Italien utan som först genom en östlig väg erhåller sin omisskännliga särprägel. Denna väg leder med Toskana, Lombardiet och Venedig som utgångspunkter genom Tyrolen, Österrike, Ungern, Böhmen, Polen, Schlesien, upp till de tyska östersjötrakterna. Och icke endast stilmotiven vandra denna väg utan även konstnärerna-arkitekterna, som svara för denna nya byggnadskonsts utformning, i främsta hand de många medlemmarna av arkitektfamiljen Pahr.

Dessa förhållanden har Hahr tidigare utvecklat i sina studier i Johan III:s renässans, men det är med stort intresse som man nu i det nya arbetet av förf:s hand *Drottning Katarina Jagellonica och Vasarenässansen* erhåller dessa viktiga ting ytterligare belysta. I ingående diskussioner söker här Hahr påvisa hur mycket Johan III:s äktenskap med Katarina Jagellonica av Polen kom att betyda för den ledande samtida svenska konsten. Redan på ett tidigt stadium hade Johan upprätthållit förbindelser med sin drottningens hemland, men först sedan Katarina kommit till Sverige som den renässansälskande Vasakonungens gemål bli dessa förbindelser alltmer framträdande. Katarina var dotter av den polske konungen Sigismund I och hans drottning Bona Sforza, född prinsessa av Milano; dessa är det som i Polen införa den nya renässansstilen. Självfallet blev det huvudstaden Krakau, som kom att bli den främsta härden för denna arkitektur och här var det som Johan III inhämtade de starkaste, för hans egen byggnadsverksamhet mest bestämmande intrycken. Katarina Jagellonica, för eftervärlden så okänd men om vars framstående personliga egenskaper så många vackra vittnesbörd finnas, avled 1583 och erhöll sin sista vilostad i Uppsala domkyrka.

Helt visst återstår ännu mycket av både material- och arkivforskning innan alla sammanhang i den svenska Vasaarkitekturens historia nöjaktigt klarlagts. Här har dock Hahr visat oss vägarna. Säkerligen skulle det glädja föregångsmannen inom denna del av den svenska konstvetenskapen om unga forskare ville ta upp dessa problem på nytt och ytterligare fullständiga den bild, där Hahr dragit upp de första och, som det vill synas, säkra konturerna.

N. S.

FRÅN OLANDSBYGDEN

Olandsbygden 1941. Utgiven av Södra Olands Hembygds-gille under redaktion av Sven Carlsson, Alice Eriksson, Alb. Kjörling, Bror A. Sjögren och G. W. Wernberg. Pris 1 kr.

Att en tillfällighetspublikation kan fira 15-årsjubileum är mera ovanligt, en sådan brukar bara ha den korta livslängd, som betingas av tilldragelsen, uppstå en gång och aldrig mer. Olandsbygden kan emellertid nu fira sina 15 år, det vittnar ju om en livskraft som har pålitliga källor i bygd och människor. Det är förresten ganska oriktigt att kalla den en tillfällighetspublikation. Den utges visserligen till ett hembygdsting, men dess innehåll har andra kvaliteter än tillfällets. De fyra nummer som finnas i och med att den första gången kom ut 1926 — den hette då »Alundabygden» — ge en rundblick på Olandsbygden, dess folk och natur, dess minnen, sagor och sägner, andlig och materiell kultur, som är stimulerande inte bara för olänningen utan för upplänningen i gemen. Tidningen hette som sagt först Alundabygden, det angav ju den begränsning hembygds-gillet då hade, när man sedan flyttade gränspå-larna att omfatta hela södra Oland blev också namnet på tidningen det nuvarande. Härmed var man inne på det spår, som fullföljts med framgång. Vid hembygdstinget 1931 kom turen till Stavby socken att få hedersrummet, för fem år sedan, 1936, var det Tuna som stod främst, och 1941 års Olandsbygden har Morkarla till medelpunkt.

Här kan bara i korthet omnämnas några av de större uppsatserna. Främst kanske man får nämna Albert Kjörlings intressanta uppsats »Morkarla — min hembygd». Förf., själv en son av bygden, kan socknen och dess historia i stort och smått, en historia som han för fram till 1870, ett årtal, som bildar en vattendelare i socknens andliga och materiella liv. En fortsättning i nyare och nyaste tid — och med forntidsglimtar dessutom ger komminister Erik Söderlund i sin sockenkrönika, inte så lyrisk som föregående artikel men i stället med en välgörande saklighetens poesi. Personhistorien tillgodoses av fru Elin Nordins bidrag om morkarlaprästen Mårdberg, en from och originell människa, som slutade som major i frälsningsarmén, och av redaktören och militärmusikern Gustaf Gille, »dragonsonen från Hyttan som berättar 50-årsminnen» såsom titeln ungefär lyder. Hans bidrag sluter sig mera direkt till tidningens idé, det ger visserligen en inte alltför ljuslagd skildring av det Morkarla som gått, men har som kulturhisto-

riskt dokument det värde som en självsyn skänker. Till personhistorien får man också räkna Olle Bergs »Om gamla hantverksmästare i Vasängen», alltså i Alunda, och »Series comministrorum i Morkarla» sammanställd av den i numret flitige medarbetaren pastor Söderlund.

Vetenskapligt fotade äro landsantikvarien Sundquists »I Morkarla kyrka», där han särskilt uppmärksammar dopfunten med dess omaka cuppa och fot, samt intendent Ålenius' »Olandsbygdens äldsta timmerbyggnader» med en bod från Skarp-Ösby i Alunda som främsta exempel. Timmer av ordentligt kärnvirke är nästan oförgängligt, säger förf. i sammanhanget och omnämner, att det vid Disagården finns en bod från Hökhuvud, som torde vara lika gammal som de delar av Uppsala slott, som ligga i ruiner i Gröna kullen! Olof Thunman har också medarbetat. Han skriver om ett »vålbundet» träd, som finns vid Morkarla kyrka, Risingarn eller Signemannen, som han även har en vacker teckning av, och kommer in på andra uppländska magiska träd. I denna mycket ofullständiga innehållsuppräknning kan också nämnas Hugo Fredrikssons »Marma by i Alunda» och Martin Erikssons skildring av »Gamla tiders hyttor, hamrar och malmbrytningar i södra Olands skogstrakter». En mängd smärre bidrag ge också inblickar i en gången tid.

T. R.

EN ROSLAGSSTAD

Öregrund. Gammalt och nytt. Minnesskrift vid Öregrundss stads 450-årsjubileum 1941. Hugo Löjdquists Boktryckeri, Tierp. Pris 2 kr.

»Det ligger något hurtigt, oförfärat, okuvligt självständigt över denna stad, som förefaller en som det mest kärnsvenska, man kan möta i landet», så älskvärt uttryckte sig Ludvig Nordström i det minnestal han höll vid Öregrundss 450-årsjubileum i somras. Man har också satt hans minnestal som nummer ett i den förträffliga minnesskrift, som gavs ut vid tillfället. Ludvig Nordström skulle dock knappt vara den han är, om han inte strax efter denna vackra sats, som väl något får ses mot bakgrunden av hans 20-åriga vistelse i Öregrund som sommargäst, kom med påståendet, att öregrundarna i påfallande grad visat sig sakna dels kulturella intressen och dels inbördes enighet. Minnestalaren har sålunda delat ut både ros och ris, och läsaren får dra sina slutsatser. De kunna i

alla fall bara gå i en riktning, när man från minnstalets mera subjektiva omdömen övergår till den korta historiken över stadens uppkomst och utveckling och de i formatet ännu mindre redogörelserna för styrelser och nämnder, stadens näringar, skolväsendets utveckling och den mer än fyrahundraåriga kyrkan.

Historiken har signerats av den flitige forskaren i stadens hävder, kamrer P. J. Söderman, själv borgare i Öregrund. Han meddelar bl. a. lydelsen av det privilegiebrev, daterat Uppsala, som Öregrund byggde sina rättigheter på, där har man i en nöt den nya samhällsbildningens bistra förspel, det var inte genom ett kungligt dekret — det fanns förresten ingen kung vid den tiden — som Öregrund förlades på Upplandskusten, men den fattigdom, som tryckte många av Östhammars borgare, gjorde en utflyttning till en lämplig plats till ett livsvillkor. Staden är således ett utflöde av Östhammar, och historikens författare kan börja sin framställning med att den äldsta historien ganska intimt sammanfaller med Östhammars. För en icke forskare förefaller det som om »ganska» vore en inte fullt berättigad försvagning.

Ett par av stadens mångåriga sommargäster, direktör Rudolf Münter och förste arkivarie Einar Waern ha enligt förordet varit med om arbetet på minnesskriften, den förres initialer står också under bidragen om näringarna och kyrkan.

Vad som inte är minst intressant, äro de bilder från det gamla och det nya Öregrund, som utmärkt komplettera texten och göra jubileumsskriften även till en livfull bilderbok. Den goda papperskvaliteten ger full rättvisa åt klichéerna, överhuvud taget har boktryckaren all heder av utstyrseln av denna berömvärdt begränsade minnesteckning.

T. R.

FRÅN ROSLAGENS BYGDER

Hundare och skeppslag. Årsskrift för hembygdsföreningar i Roslagen, utgiven av Roslagens fornminnes- och hembygdsförening genom P. M. Lijnsing, del II. Norrtälje 1940.

Av de tre gamla folklanden i Uppland, Tiundaland, Fjädrundaland och Attundaland, har det sistnämnda längst levat kvar som en särskild enhet i form av begreppet Roslagen. Roslagsborna betrakta sig som ett eget folk och äro stolta över sina bygder. Onek-

ligen har också rospiggarna ett särskilt lynnesdrag, kanske av lju-sare art än de övriga upplänningarnas. Skärgården och havet ha satt sin omisskännliga prägel på östupplänningarna; i Roslagen är det som Albert Engström funnit några av sina bästa typer och genom den store berättarens och tecknarens konst ha rospiggarna ju gått mot odödligheten.

Hembygdsrörelsen i Roslagen är mycket livlig och man behöver bara som ett bevis på denna rörelses livaktighet nämna att här verkar ett dussintal hembygdsföreningar. För föreningarna utges genom Roslagens fornminnes- och hembygdsförening en årsskrift, *Hundare och skeppslag*, varav del II utkommit 1940. Den flitigaste författaren är årsskriftens redaktör läroverksadjunkten P. M. Lij-sing. Bland adjunkten Lij-sings uppsatser må nämnas: Erik den heliges och den Heliga Birgittas underverk i Roslagen, Sten Sture d. ä. våldgästar Frösunda prästgård, Klockaren i Rö, S:t Olofs gille i Frötuna, Vägar, krogar, gästgivargårdar och posthemman i Ros-lagen. Den sistnämnda är årsskriftens största uppsats och av syn-nerligen stort intresse. Kyrkoherde G. Olsson-Nordberg, Riala, redogör i en uppsats för Riala kyrkas historia. Det är som synes ett rikt och växlande innehåll i »Hundare och skeppslag» och vi fram-ställa den förhoppningen att nya och lika innehållsrika delar snart månde följa.

N. S.

EN FÖRNÄMLIG HEMBYGDSBOK

Lidingöboken 1941, Lidingö hembygdsförenings årsbok (Del VII), under redaktion av Jonas Haglund, Leonard Wahlman och Wald. von Sydow. Pris 3 kr.

Den som till äventyrs betraktar Lidingön endast som en för-stad till Stockholm bör ta del av den utsökt vackra hembygdsbok, som öns hembygdsförening har utgivit, med anslag från Läng-manska kulturfonden. Huvudredaktör har varit Waldemar von Sydow.

Lidingö är en bygd med anor. Den har fornminnen och dess-utom traditioner sedan den tid, då stormän som Bo Jonsson Grip eller Birgittas son lagman Birger Ulfsson på 1300-talet byggde och bodde på öns präktiga gårdar, sådana som Elfvik och Hersby. Om deras tid vet man emellertid inte mycket. De saftiga bygdekrö-nikorna härröra från senare århundraden.

Den nu utkomna boken innehåller åtskilligt av bygdehistoria, vilken till att börja med ägnas åt gården Södergarn. En ägare på 1700-talet, Adolf Modeer, har med stor kärlek i en prydlig anteckningsbok både präntat gårdens historia och ritat kartor — boken är en av hembygdsföreningens dyrgripar. Modeer sålde gården 1780, men ur hans och efterträdarens anteckningar samt i brev och dikter från 1800-talet, då familjen Bredberg med flera residerade där, har författaren, justitierådet Birger Wedberg, fått fram ett stycke utomordentlig kulturhistoria. Där möter man i juni 1833 Lidingöns vandrande skomakare med becktrådsknopp på käppen och där kommer på 1870-talet brödkullan vandrande med sina brödkorgar.

En hel liten riksdagshistoria ger Nils Helger i uppsatsen om Lidingökungen Janne Zetterberg 1810—78, en framsynt herre, talman i bondeståndet och flitig motionär i stora, viktiga frågor.

Öns gamla skrala kommunikationer skymta då och då med vattenfyllda broar och svaga isar, för att inte tala om bropengar samt grindpengar vid portarna till Djurgården, där rådjur höllos instängda. Ön tycks ibland ha blivit fullständigt isolerad, som en notis vid Gustav III:s död ger besked om: kungsringsningen i kyrkorna hade pågått i 14 dagar, innan budskapet om kungens bortgång nådde Lidingön! Det är Elisabeth Martin, f. Janse, som berättar denna lilla belysande anekdot i den intressanta artikeln om Elfvik: »Den vita herrgården», som har mycket förnämliga anor.

Martin Sandahl drar fram »Bilder ur Lidingöns församlingsliv» från mitten av 1800-talet, då en komminister Stolpe fann ön mest bebodd av fiskare, torpare, statdrängar och hantverkare. Förf. berättar också om lysningsförhör och koleran på femtiotalet, då Lidingö samhälle ingrep i sjukvården på ett ovanligt raskt och framsynt sätt.

Hembygdsföreningen stiftades 1931 och lämnar med anledning av sitt 10-årsjubileum ett imponerande utdrag ur den gångna tidens årsberättelser, vilka vittna om en mycket rik kulturfrämjande verksamhet från naturvård och helgfirande med valborgseldar, majstång och julottekaffe till samkvämskvällar av skilda slag och för olika åldrar.

Ur innehållet kan till sist nämnas planerna på en uppläggning av medborgargården, Fjäderholmarnas krönika samt en dödsruna över den förtjänte hembygdsvärdaren ingenjör Gillis Hansson. En mycket vacker dikt »Stamort» av Johannes Edfelt inleder värdigt boken, som är synnerligen rikt och förnämligt illustrerad och tryckt på tjockt glansigt papper.

M. T.-G.

VID DJURSHOLMS 50-ÅRSJUBILEUM

Djursholm 1889—1939. Minnesskrift. Skrifter utgivna av Samfundet Djursholms forntid och framtid, årgång 1940.

Den unga staden Djursholm firade år 1939 sitt 50-årsjubileum och kunde därvid se tillbaka på en rik utveckling. Djursholm är ett samhälle av aldeles särskild karaktär, bostadsort som det är för ett högt kvalificerat befolkningsskikt. Stadens styrelse har varit mån om att Djursholm skulle få sin karaktär som villasamhälle bevarad efter de principer, som tillämpats alltifrån begynnelsen, och har därvid tvivelsutan haft det bästa stöd i den ideella förening, som bildades 1925, och vars program framgår av namnet: Samfundet Djursholms forntid och framtid. Samfundet har ej minst genom sin publikationsverksamhet kommit att göra en betydande insats för Djursholm. Ej mindre än 4 skrifter ha utgivits i dess skriftserie. Den sista, den till 50-årsjubiléet utsända, framstår som den innehållsrikaste och mest påkostade.

I den vackra minnesskriften, som stått under redaktion av rektor Ernst Herlin, docent Erik Fahlbeck, amanuens Daniel Heilborn och förste arkivarie Walfrid Enblom (redaktör), lämnar rektor Herlin i »Djursholm — 50 år» en översikt över samhällets utveckling och redogör för bl. a. det initiativ varigenom Djursholm kom till. Det var i augusti 1889 som ett prospekt utsändes av Djurholms bolag; häri gavs uttryck åt många stadsbors skepsis mot storstäderna, vilka enbart gävo en framtidsbild av stenöken, fattig på sol, grönska och friska vindar. Det var denna »öken» de blivande Djursholmsborna ville undkomma och att den appell som utgick ingalunda förklingade ohörd veta vi alla. Docent Otto Heilborn skriver om »Djursholms naturförhållanden», fil. kand. Sam. G. Ljungdahl om »Samhällsbildningen», arkitekt Bernhard Schil om »Bebyggelsen», med nog så intressanta upplysningar om de äldsta villatyperna. Fru Märta Janse skildrar trädgårdsstaden och så följa en hel rad uppsatser av sakkunniga auktorer om befolkningsförhållanden, kommunalförvaltning, hälsovård, kommunikationer, skolor m. m. Några av de mest intressanta bidragen utgör otvivelaktigt Ruben G:son Bergs uppsats »Det vittra Djursholm» — bl. a. har ju Viktor Rydberg, Erik Axel Karlfeldt och Verner von Heidenstam bott här — samt Alice Tegnér's skildring av gamla musikminnen från Djursholm.

Allt som allt utgör festskriften en ståtlig volym och vittnar vackert om Samfundet Djursholms forntid ooch framtids höga syfte.

N. S.